

РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ В РАДЯНСЬКИЙ ТА ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОДИ

Мельничук Юрій Леонідович

аспірант

Київський міжнародний університет, Україна

Інститут допустимості доказів є основою доказового права України. Зрозуміти і пояснити ті проблеми, з якими стикається даний інститут на нинішньому етапі свого розвитку, допоможе історичний екскурс в історію його становлення. Слід акцентувати увагу на тому, що ті форми судового процесу, які домінували на українських територіях до середини XIX ст. не передбачали необхідність існування такого інституту, як допустимість доказів. Його першооснови почали розроблятися й закладатися в законодавство після створення передумов для виникнення сучасного публічно-змагального (змішаного) типу процесу.

В основу функціонування радянської судової системи був покладений Декрет Раднаркому УСРР «Про суд» від 14.02.1919 р. Декрет затверджував «Тимчасове положення про народні суди і революційні трибунали», яке ні тільки проголошувало, що вся судова влада на території УСРР належить народним судам, радам (з'їздам) народних судів і революційним трибуналам, а також регламентувало організацію, підсудність, судочинство кожного з цих видів судів. Народний суд повинен був застосовувати Декрети робітничо-селянського уряду, а у випадках неповноти процесуальних норм – керуватися соціалістичною та революційною правосвідомістю. На основі правосвідомості суд повинен був оцінювати докази. До компетенції суду входили питання допустимості доказів, обов'язок встановити, в яких взаєминах перебувають сторони та свідок і т.д. В цілому, суд міг користуватися формальним підходом відносно доказів.

Радянський кримінальний процес першої половини XX ст. практично відмовився від будь-яких правил про допустимість доказів. Не можна не погодитися з висловом Ю.О. Ляхова, згідно з яким для кримінально-процесуального законодавства радянського періоду характерним було скорочення формальних правил допустимості доказів [5, с. 5]. Більшість того, що було закріплено в Статуті кримінального судочинства, було забуто. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1922 року та супутні йому нормативно-правові акти проголошували наступні положення:

- суд не обмежений ніякими формальними доказами, і від нього залежить, зважаючи на обставини справи, допуск тих чи інших доказів;
- загальна заборона допитувати в якості свідка: захисника обвинуваченого у справі, по якій він виконував обов'язки захисника; осіб, які через свої фізичні та психічні вади не здатні правильно сприймати явища, що мають значення для справи, і давати стосовно них правильні показання;
- відмова від імунітету свідків, яка надає свідку право не свідчити проти нього самого та його близьких родичів і т.д.

Незважаючи на те, що дані положення при їх застосуванні на практиці приводили до порушень права особистості, їх обґрунтовували у своїх працях багато теоретиків і практиків того часу. Наприклад, А.Я. Вишинський, торкаючись даного питання у своїх працях зазначав, що основне правило у даній сфері полягає в тому, що в якості доказів допускаються обставини, які мають значення для справи та

стосуються фактів, що підлягають встановленню на суді. Допустити ті чи інші докази – справа суду, зобов'язаного при вирішенні даного питання керуватися лише одним – прагненням до встановлення істини. Кримінальний процес не можна зводити до одних лише правил збору доказів та їх використання, тобто, врешті-решт, до процесуальної техніки. Логіка кримінального процесу не вичерпується однією лише формально-юридичною стороною справи. У цій логіці неминуче знаходить своє вираження логіка класової боротьби, що підпорядковує, в кінцевому рахунку, дії своїх законів результат кожного судового процесу. Саме на сприйняття фактів, які є предметом судового розгляду, саме на розуміння і застосування юридичних законів впливає дія законів суспільного розвитку, пануючі в країні суспільні відносини та обумовлені ними погляди, ідеї, вся ідеологія [1, с. 62, 231-232]. Поняття допустимості доказів з площини юридичної було переведено в площину політичну. Позиція А.Я. Вишинського, який займав високі пости в Радянському Союзі, була висловлена чітко і не передбачала інших трактувань. Дана обставина призвела до того, що його погляди істотно вплинули на позиції інших процесуалістів, які стосувалися питань допустимості доказів у 20-50-х роках ХХ ст.

Наступний суттєвий крок у реформуванні кримінального процесу був зроблений у зв'язку з прийняттям Кримінально-процесуального кодексу УРСР від 28.12.1960 р. [3]. У порівнянні з попереднім актом, КПК УРСР 1960 року володів низкою переваг. Його заслуга полягає в тому, що він чітко позначив права учасників процесу, в першу чергу обвинуваченого, та зустрічні обов'язки державних органів; підозрюваний став самостійною процесуальною фігурою; захисник був допущений на стадію попереднього розслідування; визнавалось, що не можуть бути доказами дані, джерело яких невідоме; отримали формальне закріплення в законі принципи рівності громадян перед законом і судом, гласності, незалежності суддів та здійснення правосуддя тільки судом; забезпечення обвинуваченому права на захист і т.д. Принципове значення мала і вказівка на те, що показання обвинуваченого, в тому числі й такі, в яких він визнає себе винним, підлягають перевірці. Визнання обвинуваченим своєї вини може бути покладено в основу обвинувачення лише при підтвердженні цього визнання сукупністю доказів, що є в справі (ч. 2 ст. 74 КПК УРСР 1960 року). В цілому ж у КПК, як і раніше, ніяк не регламентувалося питання про допустимість доказів. У ньому було відсутнє положення про те, що докази, отримані з порушенням закону, не мають юридичної сили.

Після набуття Україною незалежності знадобилося більше 20 років для комплексного оновлення кримінального процесуального законодавства. Судова реформа дозволила забезпечити в кримінальному процесі захист прав людини і громадянина на прогресивному європейському рівні, сам процес набув справжньої змагальності та публічності згідно тих вимог, які висувалися суспільством. Прийнятий у 2012 році Кримінальний процесуальний кодекс України [4] вніс істотні зміни у процес пізнавальної діяльності, спрямованої на отримання доказів з метою встановлення істини у кримінальному провадженні. До КПК України була включена ст. 86 «Допустимість доказу». Вона встановила, що: по-перше, доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України; по-друге, недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення. Вважаємо, що дані новації, в першу чергу, були спрямовані на усунення невизначеності в питанні: що необхідно розуміти під поняттям «допустимість доказу».

До КПК України були включені (ст.ст. 87, 88, 89), а згодом і розширені умови (ст.ст. 88-1), які роблять зібрані органами розслідування або подані суб'єктами

кримінального провадження докази неприпустимими. У даних нормах наводяться правила, що конкретизують ч. 3 ст. 62 Конституції України, згідно якої обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях [2]. Безумовно, позитивним та відповідним європейському вектору розвитку країни було включення до КПК України норми щодо преюдиціальності рішень національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили і ним встановлено порушення прав людини і основоположних свобод, гарантованих Конституцією України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, в аспекті питань про допустимість доказів (ст. 90).

Аналізуючи процес формування інституту допустимості доказів, можна сказати, що Кримінальний процесуальний кодекс України на сьогоднішній день є законом, у якому в процесуальній формі не лише міститься історичний досвід розвитку кримінального процесу на українських територіях стосовно визначення оптимальних умов судочинства, отримання доказів тощо, які забезпечують досягнення істини і справедливості з найменшими втратами, але й враховані демократичні та євроінтеграційні прагнення українського народу, перспективи подальшого зближення кримінального процесуального законодавства України з правом ЄС.

Список використаних джерел:

1. Вышинский А. Я. Теория судебных доказательств в советском праве. 3-е изд., доп. М.: Госюриздат, 1950. 308 с.
2. Габрелян А. Вектор розвитку України: дилема вибору. Матеріали конференцій МЦНД, 2021. URL: <https://doi.org/10.36074/mcnd-19.02.2021.lawgov.02> (дата звернення: 26.01.2024).
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. № 30. Ст. 141.
4. Кримінальний-процесуальний кодекс УРСР від 28.12.1960 р. Відомості Верховної Ради, 1961. № 2. Ст. 15.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст. 88.
6. Ляхов Ю. А. Допустимость доказательств в российском уголовном процессе. М.: Экспертное бюро, 1999. 80 с.
7. Чепель О. В., Габрелян А. Ю. Показання свідка в кримінальному процесі: поняття, зміст, вимоги. Аналітично-порівняльне правознавство, 2023. № 4. С. 451 – 458.
8. Чепель О. В., Габрелян А. Ю. Система прав свідка в кримінальному процесі: стан, проблеми та шляхи їх подолання. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск «Права людини та правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану», 2024. № 2.